

Wie niet weg is wordt gezien

Andere boeken van Ida Vos bij Uitgeverij Leopold:

Anna is er nog

Dansen op de brug van Avignon

Witte zwanen, zwarte zwanen

De sleutel is gebroken

De lachende engel

Ida Vos

*Wie niet weg is
wordt gezien*

LEOPOLD / AMSTERDAM

Aan onze oorlogspleeegouders
Tante Nel en Oom Jaap de Lange

Achtste druk 2014

Copyright © Ida Vos 1981

Omslagillustratie Quint Buchholz

Foto p. 138 (onder) Rob te Riet

Foto p. 152 Joef Slegers

Omslagontwerp Nanja Toebak

Typografie en zetwerk Studio Cursief, Irma Hornman

Uitgeverij Leopold, Amsterdam / www.leopold.nl

ISBN 978 90 258 6483 5 / NUR 283

Uitgeverij Leopold drukt haar boeken op papier met het FSC®-keurmerk.
Zo helpen we waardevolle oerbossen te behouden.

Inhoud

Lezen	7
Verduisteren	10
Drie lanen hoog	13
Schele kip zonder kop	16
Aftelversje	18
Verstoppertje	21
U ook een ster, meneer?	23
Fietsen	25
Buikpijn in de nacht	28
Verjaardag	30
Bank	33
De eeuwige jood	37
Vader Jacob	40
Onderduiken	42
Ze benne niet anders	47
Snoepjes	49
Gebed	53
Wachtlopen	55
Ze zijn net weg	59
Nog meer mensen	63
Poëziealbum	65
Lachen	68
Pietje bidt	71
Besmettelijk ziek	73
Borsten	75
Meneer Peer	78
Een nieuwe oom en tante	81

Razzia	84
Heilig	88
Rita	90
Morgen schrijven opa en oma!	93
Hallo Esther	96
Bijna vrij	98
Dag Venhuizen	101
Terug	103
Hollands Spoor	106
Speelgoed	110
Opa wandelt	113
A 78366	116
Mevrouw Van Dalen, weet u wel?	119
Oom Jaap	121
Is die er nog?	124
Sperziebonen	127
Bijna vrij	130
Foto's	135
Verantwoording	141
<i>De speeltuin die geen speeltuin was</i>	147
<i>Het koffertje van Ida Vos</i>	153

Lezen

Er is een nieuw meisje in de klas gekomen. Akke heet ze. Akke kan nog niet goed lezen en nu heeft juffrouw Koetsveld gevraagd of zij Akke wil helpen.

‘Rachel,’ heeft de juf gezegd. ‘Jij kan al zo goed lezen, zou jij op een vrije middag eens een beetje met Akke willen oefenen? Ze woont heel dicht bij jou in de buurt.’

‘Leuk juf,’ heeft ze geantwoord.

Ze is trots dat zij Akke mag helpen. Letters kent ze al vanaf haar vijfde jaar. Daarom verveelt ze zich wel eens als de andere kinderen van de klas hardop moeten lezen.

Vandaag is het niet zo erg als anders.

Er hangt een nieuwe plaat in de klas.

‘Beatrix één jaar,’ staat erop. Je ziet een foto van een klein dik meisje in een box. Het meisje is een prinsesje en haar ouders heten Prinses Juliana en Prins Bernhard. Ze moet lachen als ze naar die dikke baby kijkt. Het helpt wel tegen vervelen.

Vandaag is het woensdag. Om kwart over elf hebben ze vrij. Volgend jaar, als ze in de derde klas zit, zal ze pas om twaalf uur thuiskomen, maar nu is ze lekker vroeg.

‘Kom je vanmiddag?’ vraagt ze aan Akke.

‘Als ik van mijn moeder mag.’

‘Leuk, tot vanmiddag dan. Ik woon Virulyplein 13A.’

Nu zit ze te wachten op Akke. In haar kamer heeft ze een stapeltje boeken neergelegd. Akke mag kiezen welk boek ze wil lezen.

Daar gaat de bel. Ze rent naar beneden om de deur open te doen.

‘Hallo,’ zegt ze tegen Akke die op de stoep staat. ‘Kom maar, we gaan naar boven. Hier is mijn kamer.’

‘Mooi,’ zegt Akke. ‘Ik slaap met mijn broertje en zusje op één kamer. Wij hebben zes kinderen.’

Ze gaan samen op haar bed zitten. Ze lezen over Ot en Sien en Pim en Mien. Het is echt gezellig.

Als ze een boekje uit hebben, gaat Akke een ander pakken.

‘Wat is dat nou? Moet ik dát lezen?’

Verbaasd kijkt Akke naar een boek dat ze in haar handen heeft.

Ze moet vreselijk om Akke lachen.

‘Nee joh, dat zijn geen Nederlandse letters. Dat zijn Hebreeuwse.’

‘Joodse mensen lezen vaak Hebreeuws.’

‘Gek hoor,’ zegt Akke. ‘Wie leest er nou Hebreeuws?’

‘Joden,’ zegt ze.

Als ze de volgende dag op school komen, zegt juffrouw Koetsveld: ‘En... is het doorgegaan? Hebben jullie gistermiddag samen gelezen?’

‘Ja juf,’ zegt Akke.

‘Ga je woensdagmiddag weer naar Rachel?’

‘Nee juf.’

‘Nee? De volgende woensdag dan?’

‘Nee, nooit meer.’

‘Nooit meer? Waarom niet?’

‘Ik mag geen jodenboeken lezen van mijn vader.’

Verduisteren

‘Niet schrikken,’ zegt vader. ‘Vanavond moeten we oefenen in verduisteren.’

Oefenen... verduisteren? Ze begrijpt er niets van.

‘Vanavond om negen uur gaan alle lichten buiten uit. Vanuit de huizen mag geen enkel lichtje meer schijnen. Dit is een oefening voor als er oorlog zou komen. Aan de lichtjes kan de vijand zien waar Rotterdam ligt en dat is erg gevaarlijk, want ze zouden de stad kunnen bombarderen.’

Ze weet nog steeds niet wat ze ervan moet denken, maar erg is het wel. Dat ziet ze aan vaders gezicht.

De hele dag weet ze dat er ’s avonds iets naars gaat gebeuren. Ze voelt het, zelfs als ze met haar poppen zit te spelen. De hele dag is het er, dat nare gevoel.

‘Mag ik opblijven?’ vraagt Esther als het bijna half acht is.

‘Niks ervan,’ zegt moeder. ‘Morgen moet je weer naar de kleuterschool. Dan moet je lekker uitgerust zijn. Nog even een appeltje eten en dan één twee drie naar bed.’

Hoe kan moeder zo vrolijk zijn, denkt ze.

Vader is niet vrolijk. ‘Vanavond is de generale repetitie,’ zegt hij steeds en dan zucht hij.

Ze weet niet wat generale is. Ze weet niet wat repetitie is, maar erg is het allemaal wel. Dat hoort ze aan vaders stem.

Om half acht brengen vader en moeder Esther en haar naar bed.

‘Welterusten,’ zegt pappa. ‘Droom maar lekker.’

‘Lief gaan slapen.’

‘Ik wil niet slapen,’ zeurt ze.

‘Mondje dicht en denk erom, geen lichtjes aandoen. Vanavond moeten we verduisteren.’

Met open ogen ligt ze in bed. Door de gesloten gordijnen ziet ze het licht van de straatlantarens. Straks zullen de lantarens geen licht meer geven en dan zal ze alleen in het donker liggen. Ze doet haar hoofd onder de dekens. Daar is het al donker. Dan zal ze niet merken als het licht buiten uitgaat.

Het wordt benauwd onder de dekens. Ze gaat weer gewoon liggen, net als anders, maar ze kan niet slapen. Steeds doet ze haar ogen open om te kijken of het al donker is buiten.

Plotseling is het zover. Er is geen licht meer, nergens.

Straks komen de trollen en de weerwolven en de boze kabouters om haar uit bed te trekken. Ze wordt helemaal nat van het zweet, net als een paar maanden geleden toen ze koorts had.

Ze gaat uit bed. Ze wil naar beneden, naar pappa en mamma.

Voorzichtig loopt ze de trap af. Het licht mag ze niet aandoen. Dat weet ze wel. De vijand mag niet weten waar mensen wonen.

Nu is ze bij de kamerdeur. Nog even en dan kan ze bij pappa of mamma op schoot gaan zitten. Heel zacht doet ze de deur open. Er is niemand in de donkere kamer. Pappa en mamma zijn weg! Ze wisten toch van de generale en van de repetitie?

‘Wat is het ontzettend donker buiten. Ik hoop dat dit nooit werkelijkheid zal worden.’

Dat is pappa’s stem. Pappa en mamma zijn buiten!

In haar nachtopon rent ze de straat op.

‘Waar zijn jullie?’ roept ze.

Ze voelt mamma’s armen om zich heen.

‘Wat is er, kindje?’

‘Je moet me niet alleen laten. Het is zo donker.’

‘Domme meid, we laten je toch niet alleen.’

‘Ook niet als de vijand komt?’

‘Ook niet als de vijand komt.’

‘Komt de vijand?’

‘Ga maar slapen. Ik zal je naar bed brengen.’

Drie lanen hoog

Ze staan tussen veel mensen op de Beukelsdijk. Soldaten in vreemde uniformen lopen met gestrekte benen over de weg.

Hoog zwaaien ze hun benen op en ze zingen: 'Drie lanen hoog.'

Het klinkt wel goed. Het is in ieder geval beter dan het geluid van vliegtuigen en bommen en sirenes. Het is nu stil in de lucht. Er vallen geen bommen meer.

'Nederland heeft gecapituleerd. We hebben ons overgegeven aan de moffen,' zegt vader en hij kijkt erg verdrietig. 'Dit marcheren is nog maar het begin.'

Steeds voller wordt de weg. Steeds meer mensen komen kijken.

Ze staan met ernstige gezichten aan de kant. Ze verroeren zich niet. De soldaten wuiven. Soms wuift iemand terug. Heel duidelijk hoor je dat de Duitse soldaten ijzer onder hun laarzen hebben. Iedere keer als ze met hun voeten op de grond komen, hoor je het geluid van metaal op steen. Heel akelig klinkt dat.

Tussen de mensen staat een man, die hard begint te schreeuwen.

'Rotzakken,' roept hij. 'Jullie hebben het hart van de stad

verbrand. Alles is weg door jullie bommen. De Hoogstraat, de Kipstraat, de Grote Markt, alles brandt. Ik ben er vanmorgen geweest. Ik heb het gezien. Jullie hebben Rotterdam vermoord!’

De man huilt.

‘Ssst!’ roepen de mensen die om hem heen staan. ‘Niet zo hard. Ze horen je.’

‘Ze horen me? Natuurlijk horen ze me. Ze moeten me horen!’

Hij huilt nog harder. Hij houdt niet meer op.

Zoiets heeft ze nog nooit gezien. Ze is al acht jaar, maar nog nooit in haar leven heeft ze iemand zomaar op straat zo hard horen huilen.

Esther, die nog maar vijf jaar is, wordt bang. Ze trekt vader aan zijn overhemd.

‘Ik wil naar mamma,’ zegt ze.

‘We gaan zo,’ antwoordt vader. ‘Niet bang zijn. Deze Duitsers doen niets. Die hebben geen bommen.’

‘Ik wil ook weg,’ zegt ze. ‘Ik heb genoeg van al die soldaten.’

‘Even wachten, Rachel. We gaan zo.’

‘Drie lanen hoog!’ zingen de soldaten en ze marcheren verder. Achter hen schreeuwt iemand:

‘Kom naar huis, David, Esther, Rachel. Ze zullen ons vermoorden!’

Daar staat moeder. Ze heeft haar schort voor. Ze heeft haar haren niet gekamd en haar ogen zijn heel wijd open.

Zo heeft ze moeder nog nooit gezien. Ze kan niet meer verstaan wat mamma roept. Ze hoort haar alleen maar hard gillen door het geluid van de laarzen heen.

‘Hou op! Kom tot jezelf,’ roept vader, terwijl hij moeder bij haar schouders pakt. ‘Hou op!’

‘Ze zingen “Die Fahnen hoch”!’ gilt moeder. ‘Ze zingen een nazi-lied.’

‘Stil nou maar. Ze doen ons niets.’ Vader heeft zijn armen om mamma heen gelegd. Hij drukt haar tegen zich aan. ‘Stil maar, stil maar.’

De laarzen stampen verder.

“‘Die Reihen fest geschlossen’ zingen ze,’ schreeuwt moeder. ‘Ze gaan alle joden vermoorden.’

‘Ons doen ze niets,’ troost vader haar.

‘Dat dachten Onkel Erich en Onkel Joseph ook in 1938. Tot ze duizend stenen door hun winkelruit kregen en ze naar Holland moesten vluchten.’

‘Dat was in Duitsland. In Nederland gebeurt zoiets niet.’

Moeder huilt nog steeds. Er komen mensen om haar heen staan.

‘Kom maar,’ zegt een meneer. ‘Ik zal haar een paar kalmeringspilletjes uit mijn apotheek geven.’

Ze gaan ergens naar binnen. De apotheker gaat naar een grote fles die vol is met pillen. Hij schudt twee pillen uit de fles op zijn hand.

‘Neem die maar,’ zegt hij tegen moeder. ‘Ik zal een glas water voor u halen.’

Moeder kijkt niet naar de pillen.

‘Toe maar,’ dringt de apotheker aan. ‘Ze zijn onschuldig. Je gaat er niet dood aan.’

‘Nee?’

‘Nee.’

‘Dat spijt me,’ zegt moeder.

Schele kip zonder kop

‘Rachel, kom je? We gaan!’

Beneden aan de trap staat Leo.

Leo is haar neefje en hij heeft beloofd haar op te halen, omdat ze het moeilijk vindt de eerste keer naar een andere school te moeten gaan. Ze wonen nu in Rijswijk, dicht bij Leo en Bob en oom Jaap en tante Sari. Mamma wil niet meer in Rotterdam wonen, nu zo’n groot deel van de stad door de Duitsers is kapot gegoooid met bommen.

‘Ik kan er niet tegen,’ heeft mamma heel dikwijls gezegd. ‘Al die verwoeste huizen waar zo kort geleden nog mensen in woonden. Al die zwart verbrande bomen, het doet me zo’n pijn. Ik wil verhuizen naar Rijswijk. Dicht bij mijn broer wil ik wonen.’

Daarom moet ze vandaag naar een nieuwe school en daarom staat Leo te gillen onder aan de trap.

Ze is een beetje bang voor Leo. Hij is een jaar ouder dan zij. Hij is sterk en dik en hij plaagt graag.

Toen ze pas een bril moest dragen, schold hij haar altijd uit. ‘Schele kip zonder kop,’ heeft hij vaak geroepen en ze is bang dat hij dat nu weer zal gaan doen.

Naar een nieuwe school moeten en misschien uitgeschol-

den worden. Het is niet gemakkelijk allemaal.

‘Ik kom!’ roept ze naar Leo. ‘Dag mam, ik ga hoor.’

‘Dag Rachel. Veel plezier en tot straks, en sterkte!’

‘Joe. Dag mam.’

Als ze dicht bij de school zijn, blijft ze even stilstaan.

‘Doorlopen.’ Leo geeft haar een zetje in haar rug. ‘Anders komen we te laat.’

Op het schoolplein spelen kinderen. Ze rennen door elkaar.

‘Jij bent ’m!’ Een grote jongen geeft Leo een tik op zijn schouder.

‘Ik doe niet mee, Jan,’ zegt Leo. ‘Ik blijf bij mijn nichtje. Ze is nieuw en ze komt uit Rotterdam.’

‘Uit Rotterdam?’ vraagt de jongen. ‘Heb je bommen op je kop gehad?’

‘Nee,’ wil ze zeggen, maar Leo is haar voor.

‘Nou en of,’ zegt hij. ‘Zie je haar ene oog?’

Nu gaat het gebeuren, denkt ze. Nu gaat hij me uitschelden voor schele kip zonder kop.

‘Dat ene oog,’ gaat Leo verder. ‘Weet je hoe het komt dat dat een beetje in de hoek staat?’

‘Nou, hoe dan?’

‘Dat komt door het bombardement. Een bom heeft zoveel luchtdruk dat je ogen er scheef van in je kop kunnen gaan staan.’

‘Jongens!’ roept Jan. ‘Allemaal komen! Dit is het nichtje van Leo. Ze is nieuw en ze mag meteen lid van onze geheime club worden, want ze heeft iets geweldigs meegemaakt. Ze heeft iets heel bijzonders. Zien jullie haar ene oog? Dat staat scheef door het bombardement in Rotterdam.’

Ze wordt zo verlegen van al die kinderen, dat ze wel naar huis zou willen rennen, maar Leo fluistert in haar oor: ‘Goed van mij hè? Schele kip zonder kop!’

Aftelversje

Pief paf poef
Hitler is een boef
Hitler is een zwijn
Jij moet 'm eerlijk zijn.

Dit is het nieuwe aftelversje dat ze pas heeft geleerd. Niemand weet waar het vandaan is gekomen, maar leuk vindt ze het wel. Ze zingt het iedere dag als ze verstoppertje speelt met andere joodse kinderen.

Ze hebben afgesproken dat ze het alleen zullen doen als er geen vreemden in de buurt zijn. Stel je voor dat een NSB'er* het zou horen. Die zou dan wel eens heel woedend kunnen worden en het aan de Duitsers kunnen vertellen.

'Daar spelen jodenkinderen,' zal hij zeggen. 'Ze schelden Hitler uit.'

Deze woensdagmiddag zijn er geen vreemden in de buurt. Nu kunnen ze het Hitler-aftelvers gebruiken.

'Pief paf poef,' schreeuwen ze.

'Hitler is een boef.'

* Lid van de Nederlandse nazi-partij.

Misschien helpt het als je schreeuwt. Misschien gaat Hitler dan wel echt dood.

‘Denk erom, als er iemand in de buurt komt die we niet kennen, doen we Iene Miene Mutte, net als vroeger,’ zegt Herman. Herman is een buurjongen, die ook joods is.

‘Pief paf poef. Hitler is een boef. Jij bent ’m.’

‘Pas op!’ roept Herman. ‘Daar komt Hilde!’

Hildes vader is een NSB’er. Je weet maar nooit wat ze zal doen.

‘Dag, mag ik meespelen?’

Ze kijken elkaar aan. Niemand zegt iets.

‘Jullie spelen zo leuk. Ik doe mee.’

‘Iene Miene Mutte,’ zingen ze.

‘Nee,’ zegt Hilde. ‘Dat andere versje. Van pief paf poef.’

‘Vooruit dan maar,’ zucht Herman. ‘We zien wel wat er gaat gebeuren.’

Hilde zingt net zo hard als zij. ‘Hitler is een boef!’

Gek eigenlijk, denkt ze. Gek dat Hilde meedoet. Misschien vindt zij Hitler ook wel een boef.

‘Hilde, wat doe je daar?’

Naast Hilde staat een vrouw. Ze heeft een streng gezicht en als je iets lager kijkt dan dat gezicht, naar de kraag van haar jas, zie je dat ze een broche draagt. Een driehoekig speldje met een leeuw en om die leeuw heen staan drie letters: NSB.

‘Hilde, geef antwoord. Wat doe je daar?’

‘Ik doe niks, oma. Ik speel.’

‘Naar huis,’ schreeuwt de oma.

‘Mijn kleindochter beledigt de Führer* samen met jodenkinderen. Schande, ik zal het je ouders vertellen.’

* Duits woord voor leider. Zo werd Hitler dikwijls genoemd.

Hilde wil niet weg, maar haar grootmoeder is sterk.
Ze trekt haar mee aan een arm.
‘Schiet op. Naar huis zeg ik je!’

Ze spelen verder:

Iene Miene Mutte
Tien pond grutte
Tien pond kaas
Iene Miene Mutte
Is de baas.